

TARSUS'UN KAYBOLAN DEĞERİ: 'SEKKO'

Semra GÜR ÜSTÜNER*

*Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Bölümü, İstanbul, TÜRKİYE

*Marmara University, Fine Arts Faculty, Textile Department, Istanbul, TURKEY

Özet

Dokumacılığın ilk izlerini taşıyan Anadolu, yöresel farklılıkları ile zengin bir dokuma kültürü sunar. Yöresel farklılıklar, elde edilen elyaf türünü / türlerini, kullanılan doğal boyanın renklerini ve dokuma yapısı gibi bir çok şeyi betimler. Anadolu'da pamuklu, ipekli, yünlü ya da karışımli dokumalar – çözgü ipek, atkı pamuk – olarak adlandırabileceğimiz bir çok dokuma, günümüze kadar üretimi azalmasına rağmen varlığını korumuştur. Maalesef artık üretilmeyen sadece müzelerde ve çeyiz sandıklarında ya da kaynaklarda rastladığımız dokumalar da oldukça fazladır. Bunlardan biri olan 'Sekko', Anadolu'nun çeşitli yörelerinde dokunan 'Seko' ya da 'Sako' olarak da adlandırılan paltoluk veya ceketlik bir kumaş olarak geçer kaynaklarda. Tarsus'ta çulfalık / çufallık tezgâhı ile eni 40-60 cm genişliğinde çarşaflık, sofralık (kareli), 'Savan' ve yolluk dokumaları devam etmekte, ancak Sekko'nun adı bile zor hatırlanır durumdadır. Doğduğum toprakların dokuması Sekko'yu yüksek lisans eğitimim sırasında duymam da bunun bir kanıtıdır. Bu bildiride Tarsus'ta bir çeyiz sandığından çıkan Sekko'nun nasıl üretildiği ile dokumanın yapısı ele alınacak, neden üretilmediği ve günümüzde üretilebilirliği irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Anadolu'da dokumacılık, Tarsus, Sekko

1. GİRİŞ

Anadolu'nun birçok yerinde dokunmuş olan Sekko'yu tanımam 2005 yılında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalında Prof. Günay Atalayer'in yürüttüğü Anadolu'da Yaşayan Geleneksel Kumaş Dokumacılığı adlı dersle mümkün oldu. Tarsus'ta da dokunan Sekko'yu evinde 'çulfalık' tezgahı olan biri olarak bu kadar geç duymak oldukça üzücüydü. Lakin araştırmam çeyiz sandığındaki el değmemiş bir sekkoya ulaşmama kadar vardı. Zengin bir dokumacılık kültürüne sahip Anadolu'nun küçücük bir ögesini anlatmaya çalıştığımın farkındayım ancak gelecek nesillere artık üretilmeyen bir dokumayı tanıtmamın da önemli olacağını düşünüyorum.

Anadolu zengin dokuma kültürüyle dünya dokumacılık haritasında önemli bir yere sahiptir. Dokumanın tarihsel sürecinde Anadolu'nun farklı bölgelerinin izine rastlamak mümkündür: Konya-Çatalhöyük, Burdur-Hacılar, Tokat-Horoztepe, Mersin-Yumuktepe ve Diyarbakır-Çayönü.

Dokumayla ilgili en erken buluntular bazı belirsizlikler olsa da Anadolu'da ele geçmiştir. Bu buluntulara dayanarak dokumacılık teknolojisinin Anadolu'da ortaya çıktığını söyleyebiliriz [1].

Çatalhöyük'ün, dokuma tezgahını kullanan en eski yerleşmelerden biri olduğunu idda edebiliriz [2]. Dokuma eyleminin başlangıcını bize hissettiren öğeler arkeolojik kazılarda karşılaştığımız ağırşaklar ve dokuma tezgâhı ipliklerinin ucuna asılan ağırlıklar, iğneler, kabartma ve heykellerdeki ayrıntılardır.

* Öğr. Gör./ Lecturer Semra GÜR ÜSTÜNER, Tlf/Phone: 00 90 216 326 26 67 (dahili/ext. 1407)
E-Mail:semra.gur@marmara.edu.tr / semragurustuner@gmail.com

Mersin-Yumuktepe ve Tarsus-Gözlükule höyüklerinde yapılan kazılarda taş temelli evler ve taş temelli tahıl ambarları bulunmuştur. Hayvan barınakları ile ağıllar hayvancılığın, kil ağırşaklar ise dokumacılığın göstergesidir [3].

Resim 1: Yumuktepe kazılarında çıkarılan bir grup ağırşak. Mersin Müzesi, Foto: Şenay Gür, 2008

Anadolu'nun farklı coğrafi bölgeleri elde edilen dokumların kimliklerini etkilemiştir. Çukurova ve Ege'de pamuk yetiştiriciliğinden dolayı pamuklu, Karadeniz'de ise keten ve kenevir dokumacılığının ön planda olduğu görülür.

Amerika'daki iç savaş (1861-1865) dolayısıyla Amerika'dan pamuk alamayan İngiliz pamuklu sanayiinin girişimiyle, Çukurova'da pamuk ekimi geliştirildi. 1885 kuraklığı arkasından, bölgede Amerikan pamuk tohumu ekilmeye başlandı. 1887'de Tarsus'ta, iç tüketime yönelik kaba pamuk ipliği üreten bir tekstil fabrikası açıldı [4].

2. TARSUS

2.1 Tarihçesi

Mersin'in en büyük ilçesi olan Tarsus, dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biridir. Gözlükule höyüğünde yapılan kazı çalışmaları sonucunda, insanlığın yerleşik düzene geçtikleri ilk çağ olan Neolitik Çağ'a (M.Ö. 5000) ait kalıntılar bulunması bunun kanıtıdır. Anadolu tarihinde Kilikya denilen Çukurova'nın üç yerleşim yerinden biri olan Tarsus, Adana ve Mersin'in ortasında yer almaktadır.

Tarsus, mitolojide Kydnos ile geçer. Kydnos; Kilikya'da bugün Tarsus çayı diye anılan ırmağın tanrısıdır. Kydnos'un Parthenios adlı bir oğlu varmış, Kydnos ırmağının denize döküldüğü yerde bir şehir kurup ona Parthenia demiş. Bu şehir bugünkü Tarsus'tur [5].

Eski Yunan mitolojisinin bir anlatımına göre Pegasus yahut Bellerofontes, Kilikya ovasında yolunu şaşırıp ve Tarsus'un bulunduğu yerde ayağı sakatlanmış olduğundan kente Yunanca ayak tabanı anlamına gelen Tarsos ismi verilmiştir [6]. Kent önceleri Tarsos adıyla anılmış, sonradan bu ad Latince Tarsus olmuş ve günümüze kadar gelmiştir [7].

2.2. Tarsus'ta Dokumacılık

Harun Reşit ve Oğulları Döneminde Tarsus adlı yayında; Tarsus'ta iplik imal edildiği ve bundan da kumaş dokunduğunun bilinmekte olduğu belirtilmiştir [8].

Tarsus'ta çulfalık ya da çufallık adıyla anılan dokuma tezgâhlarında ile eni 40-60 cm genişliğinde çarşaflık, sofralık (kareli), savan ve yolluk dokunmaktadır. Önceleri dokumacı hem ipliğini eğirir hem de boyardı. Bunu da genellikle ya günlük kullanımı için ya da çeyizi için kadınlar yapardı. Bugün el büküm ipliğin yerini sentetik iplikler almış, doğal boyama ise tamamıyla ortadan kalkmıştır.

1996 yılında İçel Valiliğinin desteğiyle, İÇEV İçel/Mersin El Sanatları ve Eğitim Vakfı'nın girişimleri sonucu Prof. Dr. Taciser Onuk başkanlığında gerçekleştirilen *İçel Yöresi Halk El Sanatlarının Derlenmesi, Üretimini Geliştirilmesi ve Pazarlanması* kapsamlı proje 1998 yılında tamamlanmıştır. Mersin'de bulunan dokuma tezgâhlarının 80'i üretime geçirilmiştir. Pazar arayışında tasarımcı Cemil İpekçi ile görüşülmüş ve ayda 2000 m kumaş siparişi alınmıştır. Ancak tasarımcı dokumaları daha sonra 90 cm eninde istemiştir. Bölgedeki tezgâhlarda en fazla 60 cm eninde kumaş dokunabilmesi sonucu Berdan Tekstil A.Ş.'den teknik destek alınmasına rağmen sipariş karşılanamamıştır. Maalesef, proje başarısızlıkla sonuçlanmıştır [9]. Proje, geleneksel dokumaların yaşatılması bakımından doğru bir girişimdir. Ancak bölgede kullanılan tezgâhın teknik olanaklarının göz ardı edilmesi büyük bir hatadır.

Yurt Ansiklopedisinde adı geçen göklü bükme ise halen varlığını sürdürmektedir. Eskiden kollarına ve yakasına küçük figürler işlenen bu bükme yani gömleklik dokumanın üzerine günümüzde baskı yapılmaktadır. Ev tekstilinde de karşımıza çıkan dokuma halen ihtiyaca karşılık vermektedir [10].

3. SEKKO

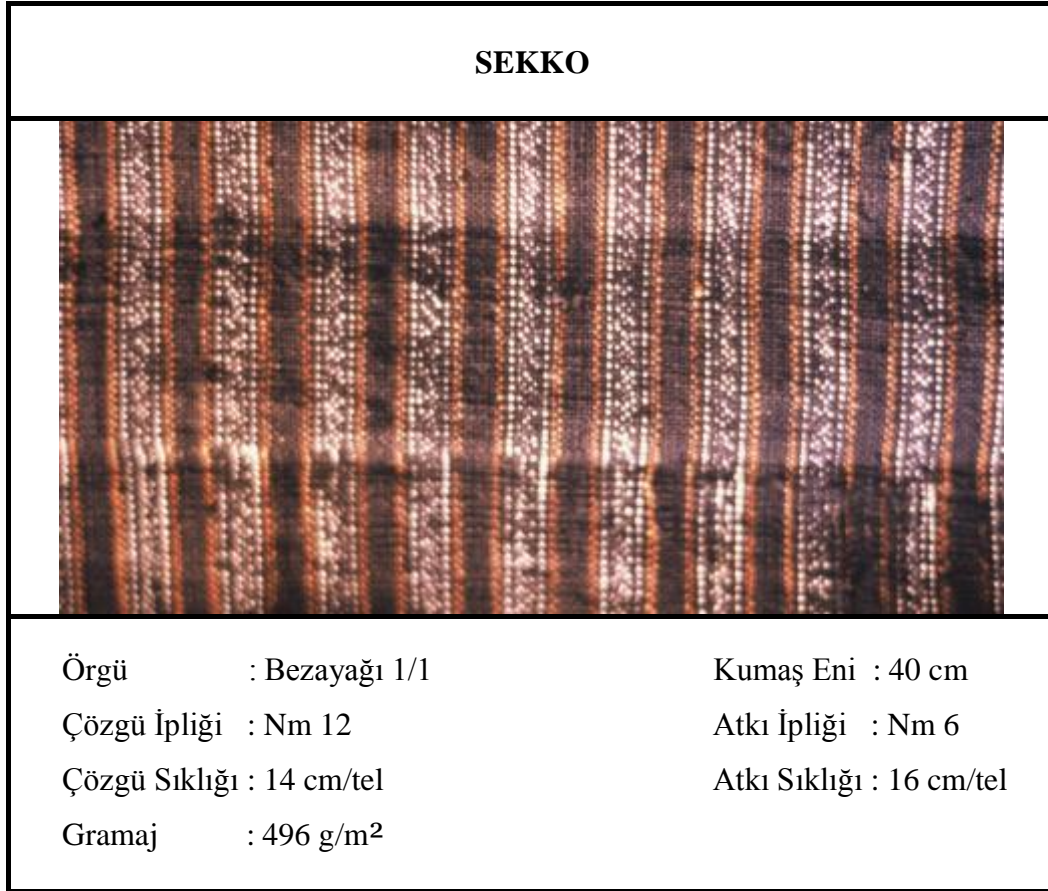
Türkçe Sözlükte 'Sako' eski İtalyanca'da paltoya benzer bir üstlük olarak; 'Seko' ise halk ağzında ceket olarak yer alır [11]. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğünde de Seko (Sekü); Kars'ta ve Tokat'ta palto, Şebinkarahisar, Giresun, Erzincan, Adana ve Mersin'de ceket olarak geçer [12].

Sözcük dilimize İtalyancadan girmiştir. "Paltoya benzer bir üstlük." anlamında Türkçe Sözlük'te eskimiş kaydıyla geçmektedir. Modası geçtiği için ve kaban, palto ve mont gibi kışlık giysiler bu tür eski giysilerin genel adı haline geldiği için her geçen gün kullanımdan düşmektedir. Örnek cümlesi şöyledir: Sakosunun yan cebinden çıkardığı broşu kızın göğsüne titrek ellerle, güç bela taktıktan sonra ... [13].

Yazılı kaynaklarda adını bulduğum Sekko'ya Tarsus'un Ulaş Köyü'nde yaşayan Saniye Apaydın'nın (1946) çeyiz sandığında rastladım. Genç kızlığında evin erkekleri için dokuduğu Sekkoyu büyük bir gururla gösterdi. İpliğini elinde büküğünü, sarı renk için 'taşkara' boya ile külü beraber kaydattığını ve bunların kıpkırmızı bir renk verdiğini sonucunda ise ipliği turuncuya boyadığını, siyah rengi ise köye gelen boyacıya boyattığını anlattı. Dokumada görülen kırçılı rengi ise beyaz ipe siyah ipe beraber eğirerek elde etmiş. (Resim 2'deki dokuma)

Pamuğun eğrilmesi için ahşaptan yapılmış 'eğirtmeç' veya 'kirman' dedikleri aletleri kullanıyorlar. Çile şeklindeki 'kecefeye' sarılan ipler çıkırık yardımıyla bükülerek, mekiğin içine girecek şekilde masuralara sarılır. Atkı böylece hazırlanmış olur. İki çerçeve ile çalışılan 'çulfalık' tezgahı için çözgü ipliği 7 metre çekilir. İplerin dayanıklılığını arttırmak için ipler un ve su karışımıyla işleme tabi tutulur. Tezgah yere monteli olabildiği gibi köşk şeklinde olup ayakcıklar görünebilir. Yere

monteli tezgahta zemine açılan 40 cm'lik küçük bir çukur içine yerleştirilen ayakcıklar sayesinde çerçeveler hareket ettirilir. Dokuma sırasında dokunan kısmın büzülmesini, daralmasını önlemek için dokunan kısma takılarak gerdirilen, ucu tırnaklı, uzayıp kısalabilen demirden alete cımbaz denir.

Resim 2. Sekko analizi. Semra Gür Üstüner, 2005.

Prof. Günay Atalyer'in 1999 yılında sunduğu "Akdeniz Dokumacılığında Örnekler" adlı bildirisinde Sekko'ya Adana'nın Karaisalı köylerinde rastladığını öğreniyoruz.

Kumaş Adı	Yörenin Adı	Ham-madde	Kumaş Eni	Sıklık	İplik Numarası	Ağırlık gr/m ²	
Sekko	Tarsus	Pamuk	40 cm	14 16	12 6	495.8	
Açıklama örgü: Balıksırtı							
$D - \frac{2}{2} \cdot x + B - \frac{1}{1} \cdot x^2$							

Resim 3. Sekko; balıksırtı örgülü [14].

Bölge pamuk yetiştirilmesi ve pamuklu dokumacılık için olanaklı olması nedeniyle; Adana, Tarsus ve bağlı köyleri "savan, melez ve bükülü örneği ile püsküllü özel çarşafı" kapsayan pamuklu ve bezayağı örgülü, dokuma kumaş çeşitlerine sahiptir. Ancak "Sekko" diğer dokumaların aksine, dimi dokuma örgüsü ile daha gelişmiş ipliklerin kullanıldığı bir kumaştır [15].

Dimi örgünün bir türevi olan balıksırtı örgü oluşturduğu kumaşın gerek sağlamlık gerek tuşe ve gerekse tasarımcıya sunduğu görünüm olanaklarının zenginliği açısından hemen hemen en çok kullanılan örgüdür [16]. Elde edilen bezayağı örgülü Sekkoya yapılan test sonuçları aşağıdadır:

		WARP	WEFT	TEST NO.			
Tear Strenght	(g)			IWS TM 172			
Breaking Strength	(Kg)	26	27	IWS TM 4			
Seam Slippage - 3 mm.	(Kg)		17	IWS TM 117			
Seam Slippage - 6 mm.	(Kg)		18	IWS TM 117			
Elmendorf Tear Strength.	(g)	> 1630	1566				
DIMENSIONAL STABILITY							
Fusing Press	(%)						
Hoffman Press	(%)						
WIRA Steam Cylinder	(%)			BS 4323			
Relaxation Shrinkage (7A)	Fabric	(%)		IWS TM 31			
	Cuff	(%)		IWS TM 31			
Felting Shrinkage (3X5A)	Fabric	(%)		IWS TM 31			
	Cuff	(%)		IWS TM 31			
	Color Change			IWS TM 31			
Dry Cleaning Shrinkage	(%)			IWS TM 294			
Pilling Test - Martindale		4.5		SN 198525			
Pilling Test - I.C.I Pillbox	18/36			IWS TM 152			
Abrasion Resistance (Martindale)	☒ 9 kPa ☐ 12 kPa	16.000		IWS TM 112			
Spray Rating Test				AATCC 22			
Wrinkle Recovery		Before :	After :	AATCC 128			
Elongation	(%)			TTM 75,77			
Growth	(%)			TTM 75,77			
Wiking Test	mm			M&S P 136			
COLOR FASTNESS TO :		Staining					
	Change	Acetate	Cotton	Nylon	Polyester	Acrylic	Wo
Washing	314	3	2	4	4.5	4.5	4.5
Water (37 'C)	4.5	4	4	4	4.5	4.5	4.5
Dry Cleaning	4.5	4.5	4.5	4	4	4.5	4.5
Perspiration "ACID"	4.5	4	4	4	4	4	4.5
Perspiration "ALKALI"	4.5	4	3	314	4	4	4
Rubbing "DRY"		WARP	213	WEFT			
Rubbing "WET"		WARP	1	WEFT			
APPROVAL							

Resim 4. Sekko'nun fiziksel test raporu.

Fiziksel performans test sonuçlarına göre dokumanın kuru ve yaş sürtme haslıkları oldukça kötüdür. Bunun sebebi; doğal boyar maddenin liflere düzgün bir şekilde tutunamamasıdır. Yıkama haslığı da kötüdür ancak kuru temizleme haslığı iyidir. Dokumanın mukavemet, boncuklanma ve aşınma değerleri ceketlik kumaş için yeterli düzeydedir.

4. SONUÇ

Bezayağı örgülü Sekko'nun ceketlik olarak kullanımı yapılan fiziksel performans test sonuçlarına göre renk haslığında dolayı uygun görülmemektedir. Balıksırtı örgülü Sekko'ya ise fiziksel performans testlerinin yapılabilmesi için 1 metre dokuma gerekmektedir ve maalesef tarafımda Tarsus'ta yaptığım araştırmalarda bu örgülü Sekko'ya ulaşılamamıştır. Sekko'nun tekrar üretilebilirliği için bu iki örgülü dokumanın karşılaştırılması önemlidir.

Kaybolan el dokumalarımızın neden artık üretilmediği sorusu iyi cevaplanmalıdır. Bu dokumalar, günümüz ihtiyaçlarına cevap mı veremiyorlar? Ya da dokumaların el tezgahlarında üretimi seri üretime göre daha mı pahalıdır? Sekko'nun neredeyse diğer tüm el dokumaları için de geçerli olan üretilmeme süreci öncelikle seri üretim karşısında pahalıya gelmesidir. Bu nedenle hem üretici hem tüketici seri üretim dokumaları tercih etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki kaybolan her değer kültürel mirasımızı eksiltmektedir.

Yukardakileri sorulara cevaben Sekko için, fiziksel performans test sonuçlarına göre ceketlik bir dokumada olması gereken kuru ve yaş sürtme haslıklarını iyileştirici yeniliklerle hem bezayağı hem de balıksırtı örgülü denemeler yapılmalıdır. Maliyet açısından ipliğin boyanmasında iki deneme yapılmalı: Doğal boyalı ve sentetik boyalı. Doğal boyalı iplik denemelerinde, boyanın elyafa tutunması sağlanmalıdır. Tüm yok olmuş dokumalar için geçerli olan "tasarlama-üretim-pazarlama" üçgeninde mühendis ve tasarımcı bir ekip birlikte çalışarak dokumanın yeniden üretimi gerçekleştirilebilir.

5. Kaynakça

- [1] Fazlıoğlu İ. *Eskiçağda Dokuma*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2001
- [2] Türkoğlu S. *Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam*, İstanbul, 2002
- [3] Yurt Ansiklopedisi, İçel İli, s. 3620
- [4] İnalçık H. *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008
- [5] Erhat A. *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000
- [6] Öz H. *Tarsus Tarihi*, Tarsus Rotary Kulübü ve TUSEV Vakfı, Tarsus, 1991
- [7] Yurt Ansiklopedisi, Cilt 5, sayfa 3659
- [8] Gökhan İ. "Harun Reşid ve Oğulları Döneminde Tarsus (786-842)", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2) 2013
- [9] "Bir Çabanın Öyküsü" Erişim Tarihi: 11.03.2016 doi <http://www.icev.org.tr/menu/160/bir-cabanin-oykusu.html>
- [10] Yurt Ansiklopedisi, Cilt 5, sayfa 3731
- [11] Püsküllüoğlu A. *Türkçe Sözlük*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995
- [12] *Derleme Sözlüğü: Türkiye'de Halk Ağızlarından*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009
- [13] Özdemir H. "Refik Halit Karay'ın Üç Nesil Üç Hayat Adlı Eserinden Türk Sözlükçülüğüne Katkıları" *Dergi Karadeniz*, 74-96, 1, Mart 1994 Erişim Tarihi: 24 Feb.2016 doi:<http://dx.doi.org/10.17498/kdeniz.07587>
- [14] Atalayer G. "Akdeniz Dokumacılığında Örnekler, 2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999
- [15] Atalayer G. "Mersin'de Anadolu Dokumacılığının İzleri Üzerine", Mersin Sempozyumu, 19-22 Kasım 2008
- [16] Acuner A. *Tasarımda Konstrüksiyon Esasları*, İstanbul, 2001